

*В. В. Близнюк,
к. е. н., с. н. с., завідувач відділу соціально-економічних проблем праці,
Інститут економіки та прогнозування НАН України, м. Київ
Я. І. Юрик,
к. е. н., с. н. с., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Національний університет харчових технологій, м. Київ*

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

V. Blyznyuk,
Ph.D. in economics, senior researcher, head of department of socio-economic problems of labor,
Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine, Kyiv
Y. Yuryk,
Ph.D. in economics, senior researcher, associate professor of department of management a personnel
and economies of labour, National university of food technologies, Kyiv

IMPACT OF EXTERNAL ECONOMIC PROCESSES ON THE POTENTIAL OF SOCIAL AND ECONOMIC CHANGES IN UKRAINE

Здійснено аналіз загальної поточної макроекономічної ситуації в Україні. Проведено цикл розрахунків, спрямованих на перевірку та кількісну оцінку впливу різних інтеграційних сценаріїв на потенціал соціально-економічних змін в країні.

The analysis of the general current macroeconomic situation in Ukraine was performed. A series of calculations designed to check and quantify the effect of different integration scenarios on the potential of social and economic changes in the country were made.

Ключові слова: інтеграційні процеси, Митний союз, Зона вільної торгівлі з ЄС, структура економіки, продуктивність праці, заробітна плата, зайнятість.

Key words: integration processes, Customs union, free trade area with the EU, the structure of the economy, labour productivity, salary, employment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси глобалізації та інтеграції у світі розвиваються швидкими темпами, а отже адекватна оцінка їхніх можливих народногосподарських наслідків стає одним з основних завдань економічної науки та практики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним, методичним та прикладним питанням аналізу та оцінки ефектів інтеграційних процесів присвячені дослідження цілого ряду вчених-економістів як вітчизняних, так і зарубіжних, зокрема Геєця В.М., Мунтіяна В.І., Харазішвілі Ю.М., Шарова О.М., Шинкарук Л.В., Івантера В.В., Узякова М.Н., Широ́ва А.А. [1—2] та ін. У роботах цих авторів увага акцентована на визначенні макроекономічних ефектів розвитку міжкраїнових інтеграційних зв'язків.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Разом з тим, питання, що стосуються виявлення можливих наслідків приєднання України до торговельних об'єднань та міжнародних економічних угруповань на потенціал соціально-економічних змін у країні не вичерпані і потребують подальшого аналізу, що й зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В основі виявлення впливу зовнішньоекономічних процесів на соціально-економічний розвиток України має лежати оцінка загальної поточної макроекономічної ситуації в країні.

Найважливішими характеристиками на макрорівні, які дають загальне уявлення про економіку країни, її тип, її структура та динаміка валового внутрішнього продукту (ВВП) або валової доданої вартості (ВДВ), а також структурно-динамічні характеристики окремих галузей, насамперед, промисловості.

Так, аналіз і порівняння галузевої структури ВВП України з аналогічною структурою найбільш розвинених країн ЄС та країн, що входять до складу Митного Союзу (табл. 1) дозволило виявити характерні структурно-динамічні особливості економіки нашої держави, а саме:

— висока частка сільського господарства, тоді як в галузевій структурі розвинених країн спостерігається послідовний перехід від первинного сектору економіки до вторинного, — обробних галузей, що створюють продукцію на основі високих технологій;

— частка транспорту й зв'язку підвищена, що відображає значну роль у державі транзитних потоків;

— слабкий розвиток будівельного сектору в Україні. Разом з тим, будівельна галузь є локомотивом зростання економіки. Досвід країн Європи (в т. ч.

Таблиця 1. Галузева структура валового внутрішнього продукту окремих країн ЄС та Митного союзу, 2011 р., %

Країни	сільське та лісове господарство, рибальство та мисливство	промисловість	будівництво	транспорт та зв'язок	торгівля, готелі та ресторани	фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда та надання послуг	освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги	інші послуги
Україна	9,2	27,0	3,5	11,1	17,1	15,5	9,0	7,6
Німеччина	0,9	25,6	4,3	5,7	12,0	29,4	11,5	10,6
Італія	2,3	20,8	6,0	7,8	15,4	26,9	10,6	10,2
Польща	3,7	24,4	7,6	7,0	19,3	19,1	8,5	10,3
Франція	1,7	12,4	6,4	6,6	12,4	33,7	14,6	12,1
Іспанія	2,9	18,2	12,2	6,7	17,9	21,3	10,4	10,5
Угорщина	4,3	24,5	4,6	8,3	13,3	22,3	9,2	13,4
Великобританія	0,9	18,5	6,2	7,2	15,0	30,0	12,2	9,9
Швеція	1,8	22,7	4,3	8,2	12,1	24,4	16,8	9,7
Білорусь	9,6	35,2	7,5	8,0	14,6	11,5	7,9	5,7
Казахстан	5,5	33,8	7,1	10,2	15,8	18,3	5,3	4,0
Російська Федерація	4,2	30,5	6,5	8,9	20,0	15,9	6,6	7,4

Джерело: [3].

Східної) показує, що цей сектор у короткостроковій перспективі здатний внести відчутний вклад у зростання ВВП і підвищення зайнятості, а також стимулювати розвиток суміжних секторів економіки;

— помітне відставання від найбільш розвинених у соціально-економічних відносинах країн галузей соціальної сфери.

Формалізація цих диспропорцій, звичайно, є не повною. Її можна доповнити за результатами порівняння структури обробної промисловості України з аналогічними показниками провідних країн ЄС та Митного союзу: Росії, Білорусі, Казахстану (табл. 2).

Вони свідчать про те, що в Україні в структурі обробної промисловості спостерігається:

— істотно завищена частка чорної й кольорової металургії, орієнтованої на експорт напівфабрикатів;

— низька частка машинобудування, котре є важливою галуззю національної економіки, що забезпечує

відносно високу додану вартість кінцевої продукції в порівнянні із сировинними галузями. Крім того, воно значною мірою сприяє інтенсифікації фундаментальних і прикладних досліджень, впровадженню нових технологій. Сектор машинобудування виступає основним плацдармом для прямих іноземних інвестицій;

— невисока частка хімічної промисловості, де експортна орієнтація обмеженого кола підгалузей сполучається із сильною залежністю від імпорту продукції інших переліків хімічної індустрії;

— низька частка легкої промисловості, характерними особливостями якої є надсильна конкуренція зі сторо-

ни контрабандної та контрафактної продукції.

Показники конкурентоспроможності є базовим індикатором для оцінки ефективності функціонування будь-якого виду економічної діяльності. Відтак, з метою поглиблення аналізу проблем галузевої структури вітчизняної економіки доцільно використати одну з існуючих методик аналізу конкурентоспроможності виробництва на зовнішніх ринках. Обраний підхід спирається на статистику зовнішньої торгівлі з деталізованим переліком експорту та імпорту товарів. Зокрема істотне переважання експорту над імпортом однорідної продукції свідчатиме про високу конкурентоспроможність конкретного виду вітчиз-

няної продукції, і відповідно обернена ситуація (значне перевищення імпорту над експортом) означатиме низьку конкурентоспроможність. Для оцінки, використовуються індекси конкурентоспроможності, які розраховуються за наступними формулами (1) та (2):

$$\frac{E-I}{E}100, E-I > 0 \quad (1);$$

$$\frac{E-I}{I}100, E-I < 0 \quad (2),$$

де E — експорт; I — імпорт; $E - I$ — сальдо експорту й імпорту.

Отримані результати можуть набувати значень від +100 (наявність експорту за відсутності імпорту) до -100, якщо в даній товарній групі має місце лише імпорт за відсутності експорту. Близькі до 100 позитивні значення індексу характеризують товарні групи з високою конкурентоспроможністю, близькі до 100 від'ємні значення — з низь-

Таблиця 2. Галузева структура обробної промисловості окремих країн ЄС та Митного союзу

Країни	Виробництво продуктів харчування, включно з напоями та тютюновими виробами	Текстильне та швейне виробництво, виробництво шкіри, виробів зі шкіри, виробництво взуття	Оброблення деревини та виробництво виробів з дерева, целюлозно-паперове виробництво, видавничі та поліграфічна діяльність	Виробництво коксу та нафтопродуктів	Хімічне виробництво, виробництво гумових та пластмасових виробів	Виробництво інших неметалевих продуктів	Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	Машинобудування
Україна (2009)	19,8	0,9	3,5	6,7	6,0	3,0	17,6	10,6
Україна (2011)	25,0	1,1	4,3	8,6	10,0	4,0	27,4	17,5
ЄС-27 (2011)	13,0	4,3	7,3	2,0	14,6	4,7	15,2	30,1
Німеччина (2008)	10,3	1,3	4,8	6,5	11,3	2,5	13,6	42,8
Італія (2008)	12,1	8,9	5,5	4,7	9,8	4,7	17,9	27,0
Польща (2008)	21,1	2,5	6,7	8,3	10,8	5,0	12,8	24,5
Франція (2008)	15,4	1,7	5,0	8,2	14,0	3,3	11,4	27,9
Іспанія (2007)	17,0	3,7	8,2	6,9	12,6	7,1	16,1	25,0
Угорщина (2008)	12,2	1,6	3,4	9,4	8,7	3,1	8,3	42,7
Великобританія (2007)	14,2	1,3	10,5	7,0	16,9	3,1	10,2	29,8
Білорусь (2011)	19,4	4,3	3,2	23,3	16,6	4,6	7,5	18,6
Казахстан (2011)	22,1	0,8	1,2	8,6	5,5	5,5	43,0	5,8
Російська Федерація (2011)	15,8	1,1	4,3	19,9	10,4	4,5	17,7	21,5

Джерело: [3].

Таблиця 3. Групи товарів українського експорту з найвищим рівнем конкурентоспроможності на ринках країн ЄС

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Сальдо експорту та імпорту, млн дол. США		Темп зростання, 2012/2007, рази		Індекс конкурентоспроможності, %	
	2007	2012	експорт	імпорт	2007	2012
II. Продукти рослинного походження						
10 зернові культури	18835,3	1792808,1	31,74	4,32	30,18	90,50
12 насіння і плоди олійних рослин	230558,3	1078078,7	4,00	1,97	75,20	87,82
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження						
	731749,6	693511,0	1,01	1,63	90,55	84,74
IV. Готові харчові продукти						
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	3496,5	21728,5	2,20	1,34	17,50	98,10
V. Мінеральні продукти						
26 руди, шлак і зола	721103,7	1611512,1	2,19	0,24	97,61	99,74
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості						
31 добрива	67964,3	196584,4	2,72	2,17	76,82	81,56
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби						
62 одяг та додаткові речі до одягу, текстильні	504755,7	342736,5	0,70	0,91	92,83	90,63
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них						
72 чорні метали	3136117,3	3108111,0	1,01	1,21	89,23	87,20
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби						
88 літальні апарати	-53749,1	242983,7	16,23	0,39	-76,31	89,74

* Тут і в табл. 4—7 розраховано за даними Держкомстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

кою. Значення індексу, що близькі до нуля, свідчать або про достатньо сильну конкуренцію між вітчизняним та імпортованими товарами для однорідної за складом продукції товарної групи, або про так звані "асортиментний обмін", коли експортуються одні види, сорти, типорозміри продукції даної товарної групи, а імпортуються інші.

У табл. 3 представлено дані про найбільш конкурентоспроможні групи товарів українського експорту на ринках країн Європейського Союзу.

Як видно, даний перелік складається переважно з обмеженого числа груп товарів сільськогосподарської спрямованості (зернові, олійні та цукор), а також низькотехнологічних товарів — руди, чорні метали та добрива.

Позитивним є суттєве підвищення на кінець аналізованого періоду конкурентоспроможності на зовнішніх ринках країн Євросоюзу вітчизняного виробництва літальних апаратів.

У табл. 4 наведемо перелік основних товарних груп, за продукцією яких наша економіка в найбільшій мірі залежить від імпорту, при чому рівень цієї залежності або стабільно високий протягом аналізованого періоду або ж різко зростає на кінець аналізованого періоду.

Відмітимо, що особливо негативним є попадання до групи найменш конкурентоспроможних товарів продукції тваринництва, а також наукоємних виробництв, таких як хімічна промисловість (майже вся товарна номенклатура) та машинобудування (обладнання, наземні транспортні засоби, крім залі-

Таблиця 4. Найменш конкурентоспроможні групи товарів українського експорту на ринках країн ЄС

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Сальдо експорту та імпорту, млн дол. США		Індекс конкурентоспроможності, %	
	2007	2012	2007	2012
I. Живі тварини; продукти тваринного походження				
01 живі тварини	-50319,3	-95269,0	-98,89	-99,74
02 м'ясо та їстівні субпродукти	-13514,8	-396472,6	-99,70	-99,96
03 риба і ракоподібні	-60526,9	-83942,1	-99,44	-95,48
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	-22045,9	-70208,1	-69,46	-76,17
IV. Готові харчові продукти				
16 продукти з м'яса, риби	-25876,2	-43736,9	-99,34	-96,68
19 готові продукти із зерна	-31270,6	-73344,8	-69,23	-75,83
24 тютюн і промислові заміники тютюну	-111895,9	-83392,9	-99,10	-96,42
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості				
30 фармацевтична продукція	-1372104,5	2145216,6	-99,65	-99,06
33 ефірні олії	-420063,0	-519315,5	-97,21	-95,48
34 мило, поверхнево-активні органічні речовини	-109072,4	-252848,6	-95,10	-95,50
38 різноманітна хімічна продукція	-390872,2	-879860,3	-83,05	-96,15
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них				
39 пластмаси, полімерні матеріали	-1307329,9	1703058,5	-87,14	-96,10
40 каучук, гума	-153928,7	-308820,3	-72,40	-90,23
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних				
47 маса з деревини	-32041,3	-21546,7	-96,97	-98,00
48 папір та картон	-853207,5	-997175,2	-93,23	-93,58
49 друкована продукція	-51365,6	-55683,3	-93,75	-87,53
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби				
51 вовна	-63419,9	-41668,8	-94,47	-96,47
52 бавовна	-97485,3	-60099,2	-98,02	-97,13
54 нитки синтетичні або штучні	-82782,1	-68842,2	-96,48	-97,88
55 синтетичні або штучні штапельні волокна	-114021,3	-69160,6	-94,63	-92,98
56 вата	-54565,4	-77945,2	-67,26	-97,92
59 текстильні матеріали	-74889,5	-70969,8	-94,61	-96,80
60 трикотажні полотна	-40518,3	-30784,1	-96,37	-91,08
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу				
68 вироби з каменю, гіпсу, цементу	-144535,0	-113062,7	-89,10	-86,97
70 скло та вироби із скла	-103574,9	-95804,1	-75,41	-72,55
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання				
84 реактори ядерні, котли, машини	-3956931,5	3276484,2	-91,71	-89,96
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби				
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	-3330510,6	2964236,3	-99,12	-99,17
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні				
90 прилади та апарати оптичні, фотографічні	-415574,8	-430659,6	-94,64	-91,38

Таблиця 5. Групи товарів, конкурентоспроможність яких на зовнішніх ринках країн ЄС значно скоротилася

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Сальдо експорту та імпорту, млн дол. США		Темп зростання, 2012/2007, рази		Індекс конкурентоспроможності, %	
	2007	2012	експорт	імпорт	2007	2012
II. Продукти рослинного походження						
07 овочі	5540,8	-18448,6	1,45	2,96	24,0	-35,5
08 їстівні плоди та горіхи	37329,5	228790,2	0,78	4,88	37,2	-74,4
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	-776,7	-4188,3	0,61	1,00	-8,2	-44,2
IV. Готові харчові продукти						
20 продукти переробки овочів	7597,0	-32876,9	0,88	1,31	7,6	-27,2
22 алкогольні і безалкогольні напої	-25058,5	235873,0	0,40	3,03	-29,1	-90,6
V. Мінеральні продукти						
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	476678,0	788085,5	0,80	1,98	32,6	-40,3
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості						
29 органічні хімічні сполуки	200808,4	-97835,2	0,33	0,93	42,7	-38,9
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби						
63 інші готові текстильні вироби	12728,9	-41463,3	1,07	2,06	18,6	-36,1
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них						
73 вироби з чорних металів	34915,1	274439,0	0,55	1,12	6,4	-47,8
74 мідь і вироби з неї	135561,4	-1110,4	0,30	0,97	68,7	-1,9
76 алюміній і вироби з нього	5966,4	142021,1	0,26	0,98	2,9	-72,2
78 свинець і вироби з нього	13295,2	-520,4	0,15	2,32	92,1	-19,8
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби						
86 залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання	90067,7	13826,3	1,84	4,42	60,4	5,0
89 плавучі засоби морські або річкові	134696,3	-9419,5	0,55	17,79	96,5	-10,9

значних, оптичні апарати). Також до групи неконкурентоспроможних товарів належить практично весь перелік експорту текстильних матеріалів та виробів.

У табл. 5 подано дані за певними товарними групами, в яких конкурентні можливості за аналізований період по-

них, страхових та фінансових послуг.

Що стосується конкурентоспроможності вітчизняного виробництва на зовнішніх ринках країн Митного союзу, то станом на 2012 р. тут абсолютна перевага у сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки (табл. 7). Також конкурентоспроможним є вітчизняне машинобудування в частині виробництва залізничних локомотивів та літальних апаратів

Таблиця 6. Аналіз конкурентоспроможності групи послуг українського експорту на ринках країн ЄС

Код і назва згідно з УКТЗЕД	Сальдо експорту та імпорту, млн дол. США		Темп зростання, 2012/2007, рази		Індекс конкурентоспроможності, %	
	2007	2012	експорт	імпорт	2007	2012
Групи послуг українського експорту з найвищим рівнем конкурентоспроможності на ринках країн ЄС						
Вантажний повітряний транспорт	116859,4	135240,6	1,20	2,45	96,75	93,36
Вантажний залізничний транспорт	117574,9	180580,3	1,20	0,55	66,16	84,57
Трубопровідний	144882,8	8898,6	0,06	0,21	98,30	94,54
Комп'ютерні послуги	-64414,3	136733,7	6,27	1,64	-55,23	71,65
Науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги	19609,3	65408,7	1,72	0,41	44,73	86,77
Послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях	149386,1	221797,5	1,65	2,00	68,60	61,88
Найменш конкурентоспроможні групи послуг українського експорту на ринках країн ЄС						
Будівельні послуги	-66529,2	-34476,1	1,08	0,64	-78,32	-63,43
Страхові послуги	-70566,9	-79812,9	0,97	1,07	-62,60	-66,04
Фінансові послуги	575912,5	701653,7	1,12	1,21	-87,17	-88,08
Аудіо-візуальні послуги та пов'язані з ними послуги	134702,0	185839,4	0,79	1,31	-88,57	-93,11
Роялті та ліцензійні послуги	138200,9	303697,6	1,53	2,17	-95,14	-96,56
Групи послуг, конкурентоспроможність яких на зовнішніх ринках країн ЄС значно скоротилася						
Перепродаж товарів за кордоном та інші послуги	-8553,2	-50779,3	0,66	2,00	-25,38	-75,27
Операційний лізинг	-270,7	-71999,3	0,97	2,87	-0,72	-66,47
Пасажирський морський транспорт	256,9	-20,2	0,08	1,49	89,61	-45,50
Вантажний морський транспорт	11617,4	-20540,4	0,25	1,68	41,27	-74,13

мітно погіршилися, головним чином, через перевищення темпів зростання імпорту над темпами збільшення експорту. Особливо насторожує та обставина, що ряд українських традиційних експортерів істотно втратили свої позиції.

У табл. 6 узагальнено та представлено результат аналізу конкурентоспроможності груп послуг українського експорту на ринках країн ЄС.

Найбільш конкурентоспроможними, як і очікувалось, виявилися послуги вантажного перевезення (повітряним та залізничним транспортом) та трубопровідний транспорт. Щодо останнього, то слід відзначити, що на кінець аналізованого періоду спостерігається суттєве скорочення експорту зазначеного виду послуг (-94%).

Позитивним явищем є зростання на ринках країн ЄС попиту на вітчизняні комп'ютерні, а також науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги. В той же час суттєво погіршили свої конкурентоспроможні позиції послуги пасажирського та вантажного перевезення морським транспортом.

Низькою ж залишається конкурентоспроможність вітчизняних будівель-

Ще однією важливою характеристикою ефективності виробництва є зміна параметрів продуктивності праці. За ретроспективний період цей показник збільшився в країнах Євросоюзу більш, ніж на 30%, в Росії зростання склало майже 30%, в Казахстані — 70%, а в Білорусі понад 100%. І лише в українській економіці продуктивність праці залишилась приблизно на рівні початку 1990-х років (табл. 8).

За рівнем оплати праці Україна безнадійно відстає від країн ЄС та суттєво від країн-учасниць Митного Союзу. Так, в 2011 р. заробітна плата в Білорусі в 1,6 раз вище, аніж в Україні, в Казахстані — в 1,9 рази, в РФ — в 2,5 рази (табл. 9).

Відтак, проблема визначення шляхів та реалізації стратегії щодо усунення структурних диспропорцій та ефективності господарювання в економіці України продовжує існувати. Структура виробництва має переваж-

но сировинний характер, з низькою часткою інноваційно-інвестиційних видів економічної діяльності. На зовнішніх ринках найбільш конкурентоспроможними є переважно сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та низькотехнологічні товари. Маємо визнати, що якісні перетворення в межах реального сектору економіки, що супроводжували цикл реформування (структурного, технологічного, виробничого) були недостатньо прогресивно спрямованими. Інтеграційні ж процеси для України повинні створити додаткові можливості, котрі дозволять ефективніше вирішувати виклики довгострокового розвитку економіки країни.

Так, цілим рядом дослідників та експертів була здійснена оцінка можливих ефектів інтеграції України до міжнародних торговельних об'єднань [1, 2]. Ці ефекти стосуються не лише змін у динаміці товарообігу між країнами, а й є передумовою до структурних зрушень в економіці, а відтак і зайнятості населення. Звідси перспективна оцінка можливих тенденцій в цій сфері є актуальною та своєчасною.

В якості основної виробничої характеристики, яка формує попит на трудові ресурси, було обрано валові випуски. За ретроспективними динамічними рядами останніх побудовано 15 регресійних рівнянь для прогнозування чисельності зайнятого населення за видами економічної діяльності та за галузями промисловості на період з 2015 по 2030 роки.

Побудова економічного прогнозу, заснованого на використанні економіко-математичних методів, не обходиться без попереднього встановлення екзогенних змінних або сценарних умов. Відтак нами оцінено перспективну чисельність зайнятих за трьома сценаріями розвитку інтеграційних процесів, запропонованих у праці [1]:

— базовий або збереження поточного стану; містить інерційний сценарій для України. Не передбачає створення та поглиблення процесів інтеграції з країнами Європейського Союзу та на пострадянському просторі. Метою врахування такого сценарію є створення бази для аналізу та порівняння ефектів від обрання інтеграційного курсу.

— вступ України до Митного союзу з технологічним зближенням, але без формування єдиної валютної системи;

Таблиця 7. Групи товарів українського експорту з найвищим рівнем конкурентоспроможності на ринках країн Митного союзу

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт, 2012 р., млн дол. США	Імпорт, 2012 р., млн дол. США	Сальдо експорту та імпорту, млн дол. США	Індекс конкурентоспроможності, %
I. Живі тварини; продукти тваринного походження				
02 м'ясо та істивні субпродукти	277356,4	0,0	277356,4	100,0
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	404287,8	59872,7	344415,1	85,2
II. Продукти рослинного походження				
07 овочі	60316,4	608,4	59708,0	99,0
08 істивні плоди та горіхи	28287,5	212,2	28075,3	99,2
10 зернові культури	39692,1	4331,6	35360,5	89,1
12 насіння і плоди олійних рослин	28683,4	946,6	27736,8	96,7
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	202837,1	34918,0	167919,1	82,8
IV. Готові харчові продукти				
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	186514,5	43555,3	142959,2	76,6
18 какао та продукти з нього	491823,0	103979,1	387844,0	78,9
19 готові продукти із зерна	215126,6	57726,1	157400,5	73,2
20 продукти переробки овочів	208254,6	19057,0	189197,6	90,8
22 алкогольні і безалкогольні напої	238275,3	60600,9	177674,4	74,6
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості				
28 продукти неорганічної хімії	901325,1	111376,9	789948,2	87,6
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу				
69 керамічні вироби	261530,8	44653,1	216877,7	82,9
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них				
73 вироби з чорних металів	1707371,3	226465,0	1480906,3	86,7
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби				
86 залізничні локомотиви	3667396,4	271881,1	3395515,3	92,6
88 літальні апарати	199677,9	44400,5	155277,3	77,8
XX. Різні промислові товари				
94 меблі	330794,7	41072,1	289722,5	87,6

Таблиця 8. Порівняльна динаміка показників продуктивності праці за паритетом купівельної спроможності в ЄС, Росії, Казахстані, Білорусії та Україні

	1991	1995	2000	2005	2010	2011
ВВП на одного зайнятого (номінальні ціни 1990 р. по ПКС \$):						
Євросоюз	31436	34258	37418	40200	41195	41691
максимальне значення по Євросоюзу	43915	46435	49131	53516	52331	52861
мінімальне значення по Євросоюзу	5032	5918	6350	9746	11281	11452
Білорусь	14410	10842	14630	21433	28568	30031
Казахстан	14106	11462	13694	19150	23106	24271
Російська Федерація	14807	10761	11991	15597	18268	19078
Україна	11372	6261	6319	8925	9593	10098
Відносні показники:						
III (%) в Україні по відношенню до:						
Євросоюзу	36,2	18,3	16,9	22,2	23,3	24,2
максимального значення по Євросоюзу	25,9	13,5	12,9	16,7	18,3	19,1
мінімального значення по Євросоюзу	226,0	105,8	99,5	91,6	85,0	88,2
Білорусі	78,9	57,7	43,2	41,6	33,6	33,6
Казахстану	80,6	54,6	46,1	46,6	41,5	41,6
Російської Федерації	76,8	58,2	52,7	57,2	52,5	52,9

* Розраховано авторами за даними Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurostat.org> та Держстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 9. Середньомісячна заробітна плата в Україні, ЄС та країнах МС у 2005 — 2011 рр., євро

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	128,71	164,96	196,69	234,86	175,97	212,18	219,86
ЄС-27	1401	1436	1492	1498	1477	1538	1654
Російська Федерація	243,95	312,88	390,74	475,07	426,26	525,19	541,73
Білорусь	173,63	217,2	237,79	278,36	252,81	307,29	358,42
Казахстан	206,69	258,8	314,85	346,85	329,35	395,79	410,14

* Розраховано авторами за даними Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurostat.org> та Держстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 10. Прогноз динаміки чисельності зайнятих в економіці України

Показник	2010	2015	2020	2025	2030
Темп зростання чисельності зайнятих за сценаріями:					
базовий	100,00	100,29	100,99	100,89	100,64
вступ України до Митного союзу	100,00	100,29	100,94	100,85	100,65
приєднання України до ЗВТ з ЄС	100,00	100,30	100,97	100,81	100,60

* авторські розрахунки.

Таблиця 11. Прогноз структури зайнятого населення за видами економічної діяльності України, (базовий сценарій), %

Види економічної діяльності	2010	2011	2015	2020	2025	2030	Зміна 2030 до 2010 рр., %
Сільське господарства	15,27	16,78	16,20	15,75	15,29	14,86	-0,41
Добувна промисловість	2,64	2,61	2,53	2,45	2,35	2,26	-0,38
Харчова промисловість	2,41	2,26	2,08	1,84	1,57	1,27	-1,14
Легка промисловість	0,63	0,62	0,50	0,47	0,45	0,42	-0,21
Деревопереробна промисловість та целюлозно-паперове виробництво	0,62	0,61	0,73	0,80	0,86	0,96	0,34
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	0,33	0,30	0,34	0,39	0,43	0,47	0,14
Хімічне виробництво	1,15	1,10	1,02	0,93	0,84	0,72	-0,43
Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	0,65	0,60	0,63	0,61	0,60	0,59	-0,06
Металургія	2,00	1,93	2,05	1,90	1,72	1,52	-0,48
Машинобудування	3,52	3,49	3,25	2,75	2,12	1,41	-2,11
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,13	2,98	3,00	2,98	2,96	2,93	-0,2
Будівництво	4,65	4,55	4,86	5,04	5,20	5,31	0,66
Транспорт та зв'язок	6,86	6,79	6,82	6,85	6,88	6,92	0,06
Торгівля	23,84	23,94	24,18	25,13	26,27	27,59	3,75
Послуги	32,30	31,45	31,83	32,12	32,46	32,78	0,48

* авторські розрахунки.

— приєднання України до зони вільної торгівлі з Євросоюзом. У цьому випадку передбачається взаємна відміна мита між Україною та країнами ЄС. У той же час країни Митного союзу встановлюють митні тарифи для України на рівні значень, діючих при торгівлі з європейськими країнами.

За здійсненими перспективними оцінками, встановлено, що спільним для кожного з вище описаних сценаріїв є зростання протягом усього прогнозованого періоду чисельності зайнятих у порівнянні з 2010 базовим роком, хоча й з деяким сповільненням темпів починаючи з 2020 р. (табл. 10).

На фоні висновків зроблених у праці [1] про скорочення чисельності економічно активного населення в Україні в період з 2020 р. до 2030 р. можемо на цей же період прогнозувати зниження рівня безробіття в країні.

Таблиця 12. Прогноз структури зайнятого населення за видами економічної діяльності (сценарій приєднання України до Митного Союзу), %

Види економічної діяльності	2010	2011	2015	2020	2025	2030	Зміна, 2030 до 2010 рр., %
Сільське господарства	15,27	16,78	16,12	15,54	15,09	14,65	-0,62
Добувна промисловість	2,64	2,61	2,54	2,52	2,43	2,35	-0,29
Харчова промисловість	2,41	2,26	2,04	1,73	1,44	1,09	-1,32
Легка промисловість	0,63	0,62	0,50	0,47	0,43	0,42	-0,21
Деревопереробна промисловість та целюлозно-паперове виробництво	0,62	0,61	0,74	0,81	0,91	0,99	0,37
Виробництво коксу та нафтопродуктів	0,33	0,30	0,35	0,41	0,46	0,49	0,16
Хімічне виробництво	1,15	1,10	1,00	0,90	0,80	0,66	-0,49
Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	0,65	0,60	0,63	0,61	0,59	0,59	-0,06
Металургія	2,00	1,93	2,01	1,84	1,63	1,41	-0,59
Машинобудування	3,52	3,49	3,17	2,58	1,85	1,12	-2,4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,13	2,98	3,01	2,98	2,97	2,95	-0,18
Будівництво	4,65	4,55	4,88	5,07	5,22	5,35	0,7
Транспорт та зв'язок	6,86	6,79	6,82	6,86	6,89	6,92	0,06
Торгівля	23,84	23,94	24,33	25,45	26,72	28,16	4,32
Послуги	32,30	31,45	31,88	32,23	32,56	32,85	0,55

* авторські розрахунки.

Як зазначалось, базовий сценарій розвитку української економіки передбачає збереження ключових тенденцій економічного розвитку останніх років. На думку експертів, основна проблема вітчизняної економіки за цього сценарію, полягає в тому, що за умов зростання цін на енергоресурси підтримка задовільного рівня конкурентоспроможності виробників стає можливою лише при прискореному зниженні енергоемності. В галузевій же структурі експертами прогнозується збереження високої частки традиційних експортних виробництв: сільського господарства та металургії, а також суттєве зростання частки будівництва [1].

За цих умов нами оцінено в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективах можливі зміни в чисельності та структурі зайнятості населення України (табл. 11).

Так, в короткостроковій перспективі не виявлено будь-яких суттєвих змін в структурі зайнятих. На кінець же прогнозного періоду очікується скорочення частки зайнятих у сільському господарстві та більшості галузей промисловості (найбільше зниження показника

зафіксовано у машинобудуванні та харчовій промисловості), при одночасному зростанні попиту на робочу силу в таких секторах вітчизняної економіки, як будівництво, торгівля та послуги, в сферах, що майже не впливають на рівень технологічного розвитку країни (окрім будівництва, яке, як зазначалось вище, здатне стимулювати розвиток суміжних секторів економіки, в тому числі технологічний).

За другим сценарієм — вступ України до Митного союзу з технологічним зближенням, експертами прогнозується проти базового сценарію скорочення часток добувної промисловості, а також виробництва й розподілення електроенергії газу і води. Зросте частка харчової промисловості, а також деяке зростання продемонструють такі галузі, як хімічне виробництво, металургія та машинобудування [1]. На підставі змін у галузевій структурі вітчизняної економіки нами отримано наступні пропорції у сферах зайнятості населення (табл. 12).

Як і за попереднім сценарієм, тут на кінець прогнозованого періоду очікується скорочення частки зайнятих у сільському господарстві та абсолютній більшості галузей промисловості (окрім деревопереробної промисловості та виробництва коксу й продуктів нафтоперероблення). Найбільше зниження чисельності та частки зайнятих знову ж таки зафіксовано у машинобудуванні та харчовій промисловості, хоча і дещо повільнішими темпами, аніж за умов базового сценарію.

Зростання чисельності та часток зайнятих спостерігатиметься в нематеріальній сфері (транспорт,

зв'язок, торгівля, послуги), що власне цілком відповідає тенденціям у розвинутих країнах, де третинний сектор економіки найбільший за кількістю працівників і зростає найшвидшими темпами. Аналогічно до попереднього сценарію будівництво демонструватиме зростання попиту на робочу силу.

У порівнянні з базовим варіантом за умов приєднання України до ЗВТ з ЄС на кінець прогнозованого періоду очікується збільшення часток легкої промисловості, хімічного виробництва та металургії. Зниження частки демонструватимуть добувна промисловість та послуги. Незначно, але нижчими проти базового сценарію будуть частки машинобудування, а також виробництва та розподілення електроенергії, газу та води [1]. У таблиці 13 узагальнено та представлено результати прогнозування чисельності зайнятих за сценарієм приєднання України до ЗВТ з ЄС.

Тенденції повторюються у відповідності з двома попередніми сценаріями: зниження частки зайнятих у сільському господарстві та більшості галузей промисловості. Разом з тим, темпи зниження можна назвати більш збалансованими, зокрема спостерігається менше зниження часток зайнятих в харчовій промисловості, хімічному виробництві, машинобудуванні. Збільшення попиту на робочу силу демонструють такі галузі як будівництво, транспорт та зв'язок, торгівля та послуги.

Отже, в коротко- та середньостроковій перспективі за кожним із розглянутих сценаріїв не виявлено будь-яких суттєвих змін у структурі зайнятого населення.

У довгостроковій же перспективі помітним є зниження чисельності зайнятих в більшості галузей промисловості за всіма розглянутими сценаріями. Така тенденція на фоні зростання відповідних обсягів виробництва може свідчити про підвищення ефективності діяльності, що дасть можливість відповісти на виклики скорочення пропозиції праці зростанням її продуктивності за рахунок збільшення капіталоозброєності і технологічних інновацій, покращення організації праці.

У такій галузі як виробництво коксу та продуктів нафтопереробки за всіма сценаріями з урахуванням скорочення обсягів діяльності очікується зростання чисельності зайнятих. Тобто мова йде про зниження продуктивності праці, яке може бути зумовлено падінням капіталовіддачі, через зростання капіталоозброєності швидшими темпами, аніж продуктивність праці. Зауважимо, що виробництво коксу та продуктів нафтопереробки серед інших галузей промисловості України має найвищий рівень вартості робочого місця.

Деревопереробна промисловість та целюлозно-паперове виробництво — галузь з одним з найнижчих показників фондоозброєності та незначним рівнем інвестицій в основний капітал. Відтак нарощування обсягів виробництва, яке прогнозується за кожним з розглянутих сценаріїв, потребуватиме збільшення числа зайнятих.

Підсумовуючи результати досліджень, відзначимо, що кожна із інтеграційних альтернатив має як свою сильні сторони, так і слабкі, містить як загрози, так і потенційні можливості. Лише чітке бачення, усвідомлення та сліду-

Таблиця 13. Прогноз структури зайнятого населення за видами економічної діяльності (сценарій приєднання України до ЗВТ з ЄС), %

Види економічної діяльності	2010	2011	2015	2020	2025	2030	Зміна, 2030 до 2010 рр., %
Сільське господарства	15,27	16,78	16,24	15,80	15,45	14,89	-0,38
Добувна промисловість	2,64	2,61	2,55	2,46	2,40	2,35	-0,29
Харчова промисловість	2,41	2,26	2,09	1,86	1,59	1,29	-1,12
Легка промисловість	0,63	0,62	0,48	0,44	0,41	0,40	-0,23
Деревопереробна промисловість та целюлозно-паперове виробництво	0,61	0,61	0,73	0,79	0,86	0,96	0,35
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	0,33	0,30	0,34	0,39	0,43	0,47	0,14
Хімічне виробництво	1,15	1,10	1,02	0,94	0,84	0,70	-0,45
Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	0,65	0,60	0,63	0,61	0,60	0,59	-0,06
Металургія	2,00	1,93	2,03	1,83	1,61	1,38	-0,62
Машинобудування	3,52	3,49	3,27	2,84	2,15	1,54	-1,98
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,13	2,98	3,01	2,99	2,98	2,95	-0,18
Будівництво	4,65	4,55	4,87	5,04	5,20	5,31	0,66
Транспорт та зв'язок	6,86	6,79	6,82	6,85	6,89	6,93	0,07
Торгівля	23,85	23,94	24,14	25,09	26,22	27,54	3,69
Послуги	32,30	31,45	31,78	32,06	32,38	32,71	0,41

* авторські розрахунки.

вання національним пріоритетам та інтересам нашої держави дозволить створити таку політику співробітництва, за якої стане можливим підтримка та посилення впливу позитивних факторів, стримування та подолання — негативних, попередження та мінімізація ризиків і загроз.

Література:

1. Ивантер В.В., Геєц В.М. и др. Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС (аналитическое резюме). — Санкт-Петербург, 2012. — 44 с.
2. Клименко І.В., Харазішвілі Ю.М. та ін. Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив. — К.: НІСД, 2013. — 68 с.
3. Россия и страны мира. 2012: Статистический сборник / Росстат. — М., 2012. — 380 с.

References:

1. Ivanter, V.V., Geec, V.M. i dr. (2012), Kompleksnaja ocenka makroekonomicheskogo jeffekta razlichnyh form glubokogo jekonomicheskogo sotrudnichestva Ukrainy so stranami Tamozhennogo sojuza i Edinogo jekonomicheskogo prostranstva v ramach EvrAzJeS (analiticheskoe rezjume) [Comprehensive assessment of macroeconomic effects of different forms of deep economic cooperation between Ukraine and the Customs Union and Common Economic Space within the Eurasian Economic Community (analytical summary)], Saint Petersburg, Russia.
 2. Klymenko, I.V., Kharazishvili, Yu.M. ta in. (2013), Ukraina v intehratsijnykh protsessakh na postradians'komu prostori: modeljuvannia al'ternativ [Ukraine in the integration processes in the post-Soviet region: simulation of alternatives], The National institute for strategic studies, Kyiv, Ukraine.
 3. Federal State Statistics Service of Russian Federation (2012), "Russia i strany mira. 2012: Statisticheskij sbornik" [Russia and the countries of the world. 2012. Statistical yearbook], Rosstat, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 25.10.2013 р.